

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИЙ ЗМІСТ ЗВЕРНЕННЯ У ПРАВОСЛАВНІЙ МОЛИТВІ ЦЕРКОВНОСЛОВ'ЯНСЬКОЮ МОВОЮ

STRUCTURAL AND SEMANTIC CONTENT OF THE APPEAL IN ORTHODOX PRAYER IN THE CHURCH SLAVIC LANGUAGE

Тараненко В.В.,

orcid.org/0000-0001-8649-2285

старший викладач кафедри філології та лінгводидактики

Харківського національного автомобільно-дорожнього університету

Стаття присвячена темі православної молитви. Особливо актуальним є звернення до глибокого сенсу молитви тепер, коли весь православний народ України молиться за мир. У цій статті насамперед звертається увага на визначення молитви як жанру релігійного функціонального стилю та особливості її композиції. Молитва розглядається як діалог між представниками профанного та сакрального світів. Це пов'язано з онтологічним принципом релігійного функціонального стилю – принципом дихотомії. Жанр молитви ґрунтується на конструктивному принципі прототекстуальності. Кожен аналізований елемент спирається на прототекст, яким у Православ'ї є книги Старого та Нового Заповіту, що становлять Біблію. Твердження, що прототекстом для православної молитви є виключно Євангеліє, автор вважає неповним. Загальновідома пророка функція книг Старого Заповіту щодо ідеї Боговтілення. Ця позиція послідовно підтверджується у процесі аналізу вибраних текстів. Матеріалом для аналізу є молитви, що входять до складу ранкового правила для мирян, звернені до трьох осіб Пресвятої Трійці. Вибрані тексти характеризуються з погляду класифікації жанру молитви за різними критеріями: за способом втілення, за адресатом, адресантом, за змістом, часом і місцем. Також проводиться аналіз варіантів композиційної побудови молитов, представлених у ранковому правилі.

Серед композиційних елементів виділяється звернення. Цей елемент, як жоден інший, розкриває догматичні твердження про Бога та основи Православного віровчення. Крім формальної структури звернення у статті аналізується семантика смислових одиниць, що тісно пов'язана з катехізичними твердженнями. Молитвослів'я ранкового правила представлені церковнослов'янською мовою – богослужбовою мовою Православної Церкви, яка діє у житті Церкви поряд із сучасними слов'янськими мовами. Наявність двомовності – паралельного існування двох мов: сакральної та профанної, стародавньої та сучасної є однією з важливих ознак релігійного стилю. У Православній Церкві сакральною, священною (відокремленою від зовнішнього світу) є церковнослов'янська мова. Він функціонує як мова спілкування з Богом, тобто богослужіння та молитви. Профанна мова високого стилю звучить у проповідях, у богословських та агіографічних працях.

Ключові слова: православна молитва, звернення, композиція, прототекст, церковнослов'янська мова, Новий Заповіт, Старий Заповіт, Катехізіс, Символ віри.

The article discusses the topic of Orthodox prayer. It is especially important to appeal to the deep meaning of prayer now, when all the Orthodox people of Ukraine are praying for peace. This article focuses on the definition of prayer as a genre of religious style as well as the features of its composition. Prayer is described as a dialogue between the representatives of the profane and the sacred worlds. Thus it relates to the ontological principle of religious functional style – the principle of dichotomy. The genre of prayer is based on the constructive principle of prototextuality. Each element analyzed in the current study is based on the prototext, which in Orthodoxy are the books of the Old and New Testaments, the main constituents of the Bible. In the field of the author's research there is the statement that considering the Gospel as the exclusive prototext for Orthodox prayer is incomplete. The prophetic function of the books of the Old Testament regarding the idea of the Incarnation is well known. This position is consistently confirmed in the analysis of selected texts. The material studied in this article is the prayers that are part of the morning service for the laity, addressed to three persons of the Holy Trinity. Selected texts are characterized in terms of classification of the genre of prayer according to various criteria: the method of embodiment, the addresser, the addressee, the content, time and place. The analysis of compositional construction variations of prayers presented in the morning service is also carried out.

Among the compositional elements the appeal stands out. This element, like no other, reveals dogmatic statements about God and the foundations of Orthodox doctrine. In addition to the formal structure of the appeal, the article analyzes the semantic units, closely related to catechetical statements. The prayers of the morning service are presented in the Church Slavonic language – the liturgical language of the Orthodox Church, which operates in the life of the Church along with modern Slavic languages. The presence of bilingualism – the parallel existence of two languages (sacred and profane, ancient and modern) is one of the important features of religious style. In the Orthodox Church, the Church Slavonic language is holy, sacred, (separated from the outside world). It functions as a language of communion with God, that is, worship and prayer while the profane language of high style is heard in sermons, in theological and hagiographic works.

Key words: orthodox prayer, appeal, composition, prototext, Church Slavonic language, New Testament, Old Testament, Catechism, Symbol of Faith.

Постановка проблеми. Молитва – один із жанрів релігійного функціонального стилю. Молитва є найдавнішою формою зв'язку про-

фанного та сакрального світів. Біблійна енциклопедія визначає молитву як «піднесення розуму і серця до Бога, яке є благоговійним словом

людини до Бога» [2, с. 484]. У цьому визначенні, як і в інших подібних, виділяються основні елементи комунікативної ситуації, які формують текст молитов: адресат – особа сакрального світу; адресант – особа профанного світу; мета висловлювання – хвалення, подяка, покаяння, прохання. Композиційно молитва будується на загальних підставах структури тексту та має три основні частини – вступ, основну частину та висновок. Вступу у православній молитві відповідає звернення до адресата, основна частина у свою чергу поділяється на композиційні блоки, що відображають основні молитовні інтенції. Висновок – славослів'я.

Серед композиційних елементів особливий інтерес для дослідження становить звернення. Як правило, звернення представлене іменем або іменником, що замінює ім'я. У православній молитві кожне ім'я Бога у свідомості того, хто молиться, включає ланцюжки асоціацій, які не тільки розкривають властивості Бога тією мірою, якою може осягнути людський розум, а й моделюють навколишню дійсність, спонукаючи віруючого до певних дій. Звернення також може бути досить широким текстом, який розкриває догматичні твердження про Бога та основні моменти Православного віровчення. Детальний структурний та семантичний аналіз звернення у православній молитві досі не було розроблено. Така спроба робиться у цій статті, в якій досліджуються звернення до трьох осіб Пресвятої Трійці у ранковому молитовному правилі для мирян.

Аналіз досліджень і публікацій. Серед жанрів релігійного функціонального стилю прийнято виділяти три основні: молитву, проповідь, житіє. Описом жанру молитви у різні часи займалися Войтак М., Прохватилова О. А., Кучина Є. А., Овечкіна Є. А., Архіпова К. А. та ін. Жанр проповіді досліджували Салімовський В. А., Бобирева Є. В., Гольберг І. М., Істоміна І. А., Прохватилова О. А., Розанова Н. Н. Аналіз агіографічних текстів проводили Расторгуєва М. Б., Уварова І. Ю. Систематизацією жанрів релігійного стилю займалися Мішланов В. А., Худякова Є. С., Іцкович Т. В., Салімовський В. А.

Т. В. Іцкович зазначає, що жанри релігійного стилю спираються на прототекст. Під прототекстом Іцкович розуміє «цілісний завершений, закритий канонічний текст, що передає думки Бога чи пророків і містить у концентрованому вигляді ціннісно-сміслові настанови релігійної конфесії» [4, с. 11]. Прототекстом для молитов Православної Церкви, як стверджує автор, є Євангеліє.

Є. С. Худякова називає молитву, сповідь та проповідь жанрами «вираження індивідуальної віри» [9, с. 198]. Найбільш розробленою системою жанру молитви є класифікація О. А. Прохватилової, яка виділяє такі типи молитвослів'я: за способом втілення, за адресатом, за адресантом, за змістом, за часом і місцем [7, с. 11]. У статті опис типів молитов ранкового правила спирається на класифікацію даного автора.

Питання двомовності у релігійній сфері досліджували О. А. Крилова, Н. А. Купіна, Н. Б. Мечковська, Н. І. Толстой, Б. А. Успенський та ін. У релігійній свідомості слов'ян, що сповідають Православну віру церковнослов'янська мова є священною, тобто відокремленою від зовнішнього світу, відмежованою від побутових та низовинних смислів профанної мови. Церковнослов'янська мова функціонує як мова спілкування з Богом та представниками сакрального – духовного світу. Це спілкування реалізується за допомогою молитов богослужбових та особистих.

Постановка завдання – проаналізувати структурно-семантичний зміст звернення у ранкових молитвах церковнослов'янською мовою, звернених до трьох осіб Пресвятої Трійці з опорою на прототекст.

У православній молитві початковій частині тексту відповідає звернення до Бога або до особи сакрального світу. Проте місце звернення не суворо фіксовано. Наслідуючи давньогрецький синтаксис, церковнослов'янське звернення нерідко знаходиться не на початку, а в середині і навіть наприкінці молитвослів'я або розподілено частинами по всьому тексту молитви.

Для православної молитви церковнослов'янською мовою характерне звернення з використанням кличного відмінка. Означення, що примикають до звернення свідчать про те, що комунікативна функція молитви реалізується у різних вимірах дихотомічного світу: адресат існує у сакральному світі, а адресант – у профанному. Практика наділяти Бога різноманітними епітетами походить від іудаїстичної традиції не поминати ім'я Боже на марно і замінити Його ім'я різними евфемізмами.

До розгляду вибрані звернення з 15 молитов ранкового правила до Святої Трійці або до окремих її осіб. З них виділяються звернення, які становлять вступну частину молитов, а також фрагменти, розташовані в середині тексту.

Означення у зверненні може бути як у препозиції до слова: *многомлстиве и3 всемлстиве б9е* (Многомилостивий і Всемилостивий Боже), так і в постпозиції: *цРю2 нбсний* (Царю небесний).

Звернення, включені в прохання або подяку, зазвичай менш розповсюджені: Воставше t снА, припадаємъ ти2, бѣже, изъ гГльскую пѣснь вопіємъ ти2, сиІльне: (тропарі Трійці).

Три особи Пресвятої Трійці є єдиними у Богові, проте кожній особі властиві характерні номінації. У ранкових молитвах ми бачимо такі. Богу Отцю: Цѣе (Отче), вседержиІтелю (Вседержителю), вЛко (Владыко), творче (Створителю). Богу Сыну: і}се хгтЕ (Ісусе Христе), сн7е (Син), сп7се (Спасе). Богу Духу: дш7е (Душе), ўтѣшителю (Утішителю). Существуют и общие имена, обращаемые к каждому лицу Пресвятой Троицы: Б9е (Боже), ЦРю2 (Царю), гДи (Господи), свѣте (Світло) та ін. [8].

Звернення можуть бути однокомпонентні, що складаються тільки з іменника у кличному відмінку і називають одне з імен Бога: Б9е – у молитві митаря або у першій молитві свт. Макарія Великого; сп7се – у 2-й молитві того самого святого; гДи – у 4-й молитві. Також однокомпонентні звернення можуть бути представлені означенням: бѣже (Благий), крѣпкій (Кріпкий).

Двокомпонентні звернення складаються з імені та узгодженого означення: ПресТМаз трѣце (Пресвята Трійця), неузгодженого означення: б9е сиІль, дш7е и4стины, всческихъ творче, сокр0вище блгиІхъ изъ жиІзни подателю (Боже Сил, Душе істини, всіх Творець, Скарбе добра, життя Подателю) або з двох іменників: ГДи вседержиІтелю, вЛко члвэколюІбче (Господи Вседержителю, Владико Чоловіколюбче), рідше виражені діеприкетниковим зворотом: распнїйсз волею (що добровільно розіп'явся).

Багатокомпонентні звернення є різними комбінаціями поширення імені. Серед них група імен: гДи і}се хгтЕ (Господи Ісусе Христе); група означень до іменника: многомлстиве изъ всемлстиве б9е (Многомилостиве і Всемилостиве Боже). Особливий інтерес представляють звернення, поширені у різний спосіб, зокрема означеннями у складі діеприкетникових зворотів. Такі означення розкривають властивості Бога і вказують на догматичні істини.

У ранковому молитовному правилі знаходимо три поширені багатокомпонентні звернення – у молитві до Святого Духа, у 5-й молитві свт. Василя Великого та у 8-й молитві до Господа Ісуса Христа.

Так, у молитві до Святого Духа звернення займає майже половину всього тексту: цРю2 нбснй, ўтѣшителю, дш7е и4стины, и4же вездѣ снй, изъ вс%о изсполнсзй, сокр0вище блгиІхъ, изъ жиІзни подателю...

Це звернення поєднує у собі всі вищезгадані компоненти: імена – цРю2, ўтѣшителю, дш7е, сокр0вище, подателю; узгоджене означення в постпозиції – цРю2 нбснй; а також діеприкетниковий зворот – вездѣ снй, изъ вс%о изсполнсзй.

Велика кількість епітетів у зверненні до Бога не тільки має на меті підібрати якомога яскравіші та багатші образи визначення для Його хваління. Як було зазначено, це звернення має глибокий катехізичний сенс.

Звернення цРю2 нбснй розкриває догмат Православної Церкви. Святий Дух називається Царем небесним, тобто Богом. Він – третя особа Пресвятої Трійці – істинний Бог (8-й член Символу віри). У книзі Дій святих апостолів Петро підтверджує це твердження, викриваючи Ананию: почто2 изсплнн сатанА сердце твоЕ солгати д'у сТМ0му; не человекмъ солгалъ єзси2, но бГу. (Дії.5:3,4) Віруючі називають Духа Святого Царем Небесним, тому що Він, як істинний Бог, рівний Богові Отцю і Богу Сину, невидимо царює над людьми, володіє ними та всім світом.

Наступна частина звернення ўтѣшителю, дш7е и4стины відсилає того, хто молиться до євангельського епізоду, де Ісус Христос говорить своїм учням: Е#гда же приІдетъ ўтѣшитель, єзг0же їзъ послю2 вамъ t пц7А, д'ѣ и4стины, и4же t пц7А изсх0дитъ, т0й свидѣтельствуєтъ њ мнѣ: (А коли Втішитель прийде, що Його від Отця Я пошлю вам, Той Дух правди, що походить від Отця, Він засвідчить про Мене) (Ін.15:26). Православна Церква називає Духа Утішителем, тому що Він втішає віруючих у Нього в скорботах та нещастях. А також через Духа Святого пророки сповіщають людям слова Бога: Ни бо2 волею блстѣ когда человекмъ прбр0чество, но t сТМагw д'а просвѣщаєми глаг0лаша сТМји б9ии человекы. (2Пет.1:21)

Діеприкетниковий зворот и4же вездѣ снй, изъ вс%о изсполнсзй стверджує, що Святий Дух знаходиться скрізь і наповнює Собою все; немає місця, де б Його не було. Підтвердження цього знаходимо у книзі Псалтир. Цар і пророк Давид запитує Бога: Камw пойдУ t д'а твоегw2; изъ t лицА твоегw2 камw бѣжУ; Їще взлду на нб7о, ты2 тамw єзси2: їще снИду во їдъ, тамw єзси2. Їще возмУ крилВ мои2 ранw изъ вселюІсз вь послѣднихъ м0рз, И# тамw бо рукА твоS наставитъ мS, изъ ўдержитъ мS десниІца твоS. (Пс.138:7-10)

Далі Святий Дух називається сокр0вищемъ блгиІхъ. Тут віруючий звертається до катехізичного твердження, що Святий Дух є джерелом будь-якого блага. Насамперед, Святий Дух

подає благодатне відродження людини у таїнстві Хрещення, оновлення гріховної природи людини. Ці слова, як і попередні твердження, сягають прототексту, на який спирається кожне молитвослів'я – Священному Євангелію: іще хто не роди́тсз водою и з д'омъ, не мо́жетъ вни́ти во цѣтвѣ б'іе: (Ін.3:5). Різноманітні блага називаються дарами Святого Духа. Вперше ці дари отримали апостоли в день П'ятидесятниці, коли Святий Дух – джерело будь-якого блага – зійшов на апостолів. За словами апостола Павла, Дух живе у всіх істинних християнах: Не вѣсте ли, ѣкв храмъ б'іи єзсте, и з д'ѣ б'іи живеть въ васъ; (1Кор.3:16). Пророк Ісайя називає такі дари Святого Духа: Дар страху Божого – боязнь зробити щось недостойне, боязнь образити Бога. Це страх не рабський, але синівський, як син боїться засмутити батька. Також Святий Дух дає дар пізнання, дар сили, дар поради, дар розуміння таємниць Божих, дар мудрості, дар благочестя і натхнення, який є «святістю життя, що відрізняє обранців Божих». [6, с. 55]

Заключна частина звернення у молитві Святого Духа – жи́зни подателю. У Символі віри Святий Дух називається животворним, тобто таким, що дає життя. Він разом з Отцем і Сином дає життя всьому творінню, особливо духовне життя людям – «дар розуміти добро, бажати і робити його для благоугодження Богу і свого спасіння» [5, с. 125] Це твердження також підтверджується прототекстом, у цьому випадку книгами Старого Завіту. В книзі пророка Ісайї читаємо: гДь бГь, сотвори́вый небо и з водрузи́вый є5, ўтверждей землю и з ѣже на ней, и з дашй дыханіе люодемъ, и5же на ней, и з духъ ходшщымъ на ней: (Іс.42:5).

5-а молитва свт. Василя Великого також починається великим катехізичним зверненням до Бога Отця: гДи вседержи́телю, б'е силъ и з всскіз плоти, въ вѣшнихъ живѣй, и з на смире́нныз призира́й, сердца же и з ўтрНбы и зпыту́й, и з сокрове́нназ челове́кввъ ѣвэ предвѣдый, безначальный и з присносущный свѣте, ў негНже несть премэненіз, и зли2 преложеніз ѣсэненіе: самъ безсмертний цРю2... У цьому зверненні, як і в попередньому, зібрані різні види поширення. Серед них однокомпонентні номінації: гДи, вседержи́телю; примикаючі до імені одиночні та множинні узгоджені визначення: предвѣдый, безначальный и з присносущный свѣте, безсмертний цРю2; неузгоджені означення: б'е силъ и з всскіз плоти; примикаючий до імені дієприкметниковий зворот: б'е ... въ вѣшнихъ живѣй, и з на смире́нныз призира́й, сердца же и з ўтрНбы и зпыту́й и з сокрове́нназ челове́кввъ ѣвэ.

Також до звернення відноситься підрядне означальне: ў негНже несть премэненіз, и зли2 преложеніз ѣсэненіе.

Розглянемо семантичний зміст цього звернення та його співвідношення з прототекстом.

Звернення у цій молитві побудовано на дихотомічній опозиції світу вишнього і світу нижнього: безтілесний – тілесний, вишній – нижній (покірний), серце (духовне) – утроба (чуттєве, тілесне), таємне – явне. Цим опозиціям протиставлена незмінність істоти безсмертного Бога, який володіє всім, що протиставлено у створених ним безтілесному і тілесному світах.

Починається звернення словами гДи вседержи́телю. Слово Господь у профанному світі має наступні значення: правитель, наділений владою, володар; той, хто здатний розпоряджатися чимось на власний розсуд. Православний Катехізис аналогічно визначає це слово, наголошуючи на протиставленні двох світів – видимого, сакрального та невидимого, профанного. Бог називається Вседержителем, тому що Він усе створене Ним містить у Своїй волі і керує всім. Все існуюче повністю залежить від Бога. Безперервна турбота про всі Свої створіння – це Промисел Божий. Промислительна діяльність Бога розповсюджується як на окремі істоти, так і на загальний перебіг історії. [5, с. 127] Багато різних промислительних дій Господа зображуються в 90-му псалмі. Апостол Павло називає Бога блаженным і єдиним сильним Царем царюючих та Господом пануючих: є4же во сво% времена кви́тъ блженный и з єзди́нъ си́льный, цРь царствующихъ и з гДь господствующихъ (1Тим.6:15). Друга молитва Матері Божій Державній також звертається до цього твердження: содержаліщій всю2 вселе́нную цр7ь нбсний. [1, с.31].

Наступне означення в цьому зверненні: б'е силъ и з всскіз плоти, тобто Бог Сил (безтілесних) і всього тілесного (матеріального). Це означення відсилає того, хто молиться до одного з основних догматів Православної Церкви: Бог – Творець невидимого та видимого світів, і ніщо не може існувати без Нього. Зв'язок цього твердження з прототекстом – Книга Буття: Въ началэ сотвори2 бГь небо и з землю. (Бут.1:1) Під невидимим небом розуміється духовний світ, до якого належать Ангели – безтілесні істоти, обдаровані розумом, волею та почуттям. Створений Богом видимий світ містив у собі структурні одиниці всіх сфер буття. Він являв собою досконалий спосіб життя, який згодом був пошкоджений гріхом.

Наступна частина звернення в цій молитві въ вѣшнихъ живѣй, и з на смире́нныз призира́й

побудована на опозиції *вишній – нижній*, яка розкриває існування безперервного зв'язку між горнім світом і дольнім, між Богом і людиною, за умови його смиренної душі.

Продовжує цю частину звернення опозиція *серце – утроба*: *сердца же из ѣтрыны изспытуыи из сокровенназ человекввъ ѣвъ предвѣдый*. У християнській антропології серце – це орган духовного розуму, а утроба – сфера чуттєвого, а також милосердя людського. Цей фрагмент розуміється так: той, хто випробує серця (духовний розум) і утроби (милосердя людське), Той, що робить явними (відомими) потаємні справи людей, Той, хто знає все наперед. Катехізис розкриває віруючому властивості Бога, які людина може сприйняти і вмістити: Бог всезнаючий, тобто Він знає все – минуле, сучасне та майбутнє, бачить не лише справи людини, а й її таємні думки, бажання та рухи серця. [5, с. 130]. Ці твердження спираються на такі тексти Нового Заповіту: *блїей єсть бгъ сердца нашегw из вѣсть вс%о*. (1Пн.3:20) та Старого Заповіту: *Несодѣланное моЕ видѣстэ цчи твои2, из въ кни1зэ твоей вси2 напи1шутсз: во днехъ сози1ждутсз, из никт0же въ ни1хъ* (Пс.138:16).

Наступний фрагмент звернення: безначальний из присносущный свѣте, а також закінчення звернення *самъ безсмертний црю* розкриває нову властивість Бога: Бог вічний. Він не має ні початку, ні кінця свого буття, але завжди був, є і буде. У тексті Святого Письма цей догмат підтверджений словами апостола Іоанна Богослова в Об'явленні: *с™ъ, с™ъ, с™ъ гдѣ бгъ вседержи1тель, и4же бѣ из сѣи из грздѣи*. (Об.4:8). У Старому Заповіті знаходиться підтвердження у царя Давида: *Прежде даже гораь не бѣти из создатисз земли2 из вселеннѣи, из t вѣка из до вѣка ты2 єзси2*. (Пс. 89:3) У цьому фрагменті звернення Бог називається Світлом. На цей важливий факт вказує Сам Господь Ісус Христос: *ѣз єсть свѣтъ мрю: ходсї по мнѣ не и4мать ходи1ти во тмѣ, но и4мать свѣтъ жив0тный*. Бог розкриває Себе як Світло, що просвітлює всяку людину і дає можливість споглядати світло Своєї споконвічної слави. На горі Фавор Його учні бачили нетварну славу Божества – «саме надрозумне і неприступне світло, світло небесне, неосяжне, надчасне, вічне, світло сяюче нетлінням» (св. Григорій Палама). За вченням Церкви, нетварне світло не є чуттєвим світлом або світлом природного людського розуму. Наслідуючи св. Діонісію, це світло "ні подумати, ні описати, ні якимось чином розглянути неможливо". Нетварне світло не є реальністю, яку можливо досягнути розумом або чуттєво

сприйняти, воно перевершує сутність творіння, і тому є світло надістотне. Будучи надрозумним і надчуттєвим, воно пізнається лише у благодатному досвіді. Невимовно поєднуючи людину з Богом, нетварне світло і є благодать обоженнявання – «світло обожуюче обоженняваних» (св. Григорій Палама).

Останній момент цього звернення – підрядне означальне *ѣ негнже нѣсть премѣненіз, изли2 преложеніз ѣсэненіе* має наступне значення: в Якому немає ані тіні зміни або перетворення. Це пряма цитата із соборного послання апостола Якова. (Як.1:17) Тут прототекст підтверджує ще одну догматичну властивість Бога: Бог не змінюється ні в Своїй істоті, ні в Своїх властивостях та діях, але завжди перебуває один і той самий.

8-а молитва звернена до Бога Сина – Господа Ісуса Христа і має змістовне складне звернення. Початок його розміщено у вступній частині молитви та окремі компоненти перемежують весь текст, відмінною рисою якого є наративні фрагменти катехізичного змісту: *многмлстиве из всемлстиве б9е м0й, гДи ї}се хгтЕ, мн0гиз ради любвЕ сшелъ из воплоти1лсз єзси2, ѣкw да сп7сеши всѣхъ... сп7се... мн0гїй въ щедр0тахъ, из неизреченный въ млсти! ... q хгтЕ м0й ... б9е м0й... слове... хгтЕ сп7се м0й... гДи*.

Як і в попередніх випадках, склад цього звернення різнорідний. Починається воно з номінації *б9е м0й, гДи ї}се хгтЕ*, поширеної означеннями у препозиції: *многмлстиве из всемлстиве*. Наративна частина звернення повідомляє догмат про втілення. Наступні фрагменти звернення номінативні: *сп7се ... хгтЕ м0й ... б9е м0й ... слове ... хгтЕ сп7се м0й ... гДи*, за винятком одного, де звернення представлено складним неузгодженим означенням: *мн0гїй въ щедр0тахъ, из неизреченный въ млсти*. Проаналізуємо докладніше, які догматичні твердження розглядає це звернення і як вони пов'язані з прототекстом.

Початку звернення *многмлстиве из всемлстиве б9е м0й, гДи ї}се хгтЕ* відповідає догмат про божество Ісуса Христа. Цей догмат відображено у другому члені Символу віри: *Вѣрую... во єзди1наго гДа ї}са хгтА, сн7а б9из, єздинор0днаго, и4же t пц7А рожденнаго прежде всѣхъ вВкѣ*.

Означення *многмлстиве из всемлстиве* семантично співвідноситься з частиною звернення *мн0гїй въ щедр0тахъ, из неизреченный въ млсти*, що означає багатий на співчуття, милосердний. Любов і милосердя є головними властивостями Божими. *Бгъ любы2 єсть – Бог є любов* (1Пн.4:16) – визначає св. Іоанн Богослов. Церква стверджує, що любов Божа досконало з'явилася

в особі Ісуса Христа. Увесь час Його земного служіння було спрямоване на спасіння грішників. Святий Апостол Павло узагальнює Його рятівну місію такими словами: «Христос Ісус прийшов у світ спасти грішників, з яких я перший» (1Тим.1:15). Іменування Господа Ісуса Христа многомиловим, всемиловим, щедрим на співчутті і невимовним у Своїй милості відсилає віруючого, який молиться до численних євангельських притч про милосердя Боже (про милосердного самарянина, про блудного сина, про заблудлу вівцю). Також в Євангелії від Луки читаємо повчання учням самого Ісуса Христа: Будите убо милосерди, боже і з пц7ь вашь милосердь е4сть. (Лк.6:36)

В звернення вбудований наративний фрагмент, який проголошує догмат про втілення Ісуса Христа: мн0гіз ради любвЕ шель і з воплоти1лсз єзси2, бкв да сп7сеши всєхь. Цей догмат відображено у третьому члені Символу віри: Нась ради человкь, і з нашегw ради сп7сеніз сшедшаго съ нб7сь, і з воплоти1вшагосчт д'а сТма і з мRји дв7ы, і з вочвєчшасз, заснованому на слові апостола Іоанна Богослова: И# слово плть бнсть і з всели1сз въ ны2. (Ін.1:14). Православний Катехізис вчить: «Людській природі Ісуса Христа безмірно, у всій повноті повідомлені всі дари Святого Духа, і, таким чином, Йому належить ведення Пророка, святість Первосвященника і могутність Царя». [5, с. 142] У текст молитви також вплетені однокомпонентні звернення сп7се і слове. Сп7сь, тобто Спаситель – одно з імен Господа Ісуса Христа. Він називається Спасителем, тому що Він врятував людський рід від первородного гріха і дав можливість людині увійти в Царство небесне.

Спасіння здійснюється вченням Христа (Євангелієм Царства Божого: Мк.1:14-15), Його життям, смертю та Воскресінням. Євангеліє Царства спасенне тоді, коли людина приймає його всім серцем і робить так, як навчав Спаситель.

Апостол і євангеліст Іоанн Богослов у пролозі до Євангелія називає другу особу Пресвятої Трійці Господа Ісуса Христа Словом: И#скони2 бЄ слово, і з слово бЄ кь бGu, і з бGь бЄ слово. (Ін.1:1) Також і Старий Заповіт стверджує, що Бог створив світ через Слово і Духа: Сл0вомъ гДнимъ небеса ѳтверди1шасз, і з д'омъ ксть єзgw2 всСи1ла і4хь (Пс.32:6). Катехізис у тлумаченні протиставляє Істинне Слово – Христа Бога і хибне слово диявола, прийняте нашими праотцями. Подібно до того, як хибне слово «зробилося для них початком гріха і смерті, так істинне слово – Господь Ісус Христос стає для християн початком святого та безсмертного життя». [5, с. 162]

Висновки. Детальний структурно-семантичний аналіз звернень у ранкових молитвах показав глибокий зв'язок із прототекстом, яким є не лише Євангеліє, як зазначають багато дослідників, а й книги Старого Заповіту. І це закономірно, оскільки, за словами блж. Августина, слово про Христа приховано у Старому Завіті і розкривається у Новому.

Звернення в молитві – це своєрідний висококонцентрований гіпертекст, в якому кожне ім'я та примикаюче до нього означення, одиночне або розгорнуте, послідовно розкриває сутність Бога тією мірою, якою може досягнути людина, показує властивості Його прояву у матеріальному світі. Якщо зібрати всі подібні звернення тільки в ранкових і вечірніх молитвах, це буде майже повний Катехізис.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Акафіст Пресвятій Богородиці Державній. Свято-Троїцький монастир. Типографія преп. Іова Почаївського. Джорданвілл. 1984. 40с.
2. Никифор, архимандрит. Ілюстрована повна біблійна енциклопедія. М. 1990. 902 с.
3. Біблія. Книги Священного Писання Старого та Нового заповіту: Видавництво Успенської Київсько-Печерської Лаври. Київ. 2009. 1536 с.
4. Іцкович Т.В. Жанровая система религиозного стиля на коммуникативно-прагматическом и категориально-текстовом основаниях: автореферат дис. ... док.филолог.наук: 10.02.01. Еватеринбург, 2016. 42 с.
5. Православный катехизис. Основы христианского вероучения. Изд-во Украинской Православной Церкви. Киев. 2009. 352 с.
6. Православное исповедание Кафолической и Апостольской Церкви Восточной: Догматические послания православных иерархов XVII-XIX веков о православной вере. Киев. 1906. С. 54-57.
7. Прохвятилова О.А. Православная проповедь и молитва как феномен современной звучащей речи. Волгоград, 1999. 364 с.
8. Ранкові молитви українською мовою. URL: <https://parafia.org.ua/> (дата звернення 27.03.2022).
9. Худякова Є. С. Церковно-религиозные тексты в научном дискурсивном поле: стиль «научных» статей священнослужителей: сборник статей. Пермский университет. Пермь. Вып. 9. 2007. С. 195-205.